Olena Podobyed

UKRAINIAN AUTOCEPHALOUS ORTHODOX CHURCH IN GERMANY (1945–1950)

In this article in any circumstances during the World War II Ukrainian Autocephalous Orthodox Church was in exile are clarified. The process of formation of Ukrainian Orthodox life in Germany are investigated. The organizational, pastoral, cultural, educational, publishing and charitable activities of Ukrainian Autocephalous Orthodox Church in 1945–1950's in Germany are analyzed.

Key words: Ukrainian Autocephalous Orthodox Church, parish, DP camps, displaced persons, Germany.

УДК 141.4:[27–184.3:82.0]Франко І.

Ігор Медвідь

«Я ВІРИВ І ВІРУЮ В БОГА НЕ ТАК, ЯК ВСІ»: ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ РЕЛІГІЙНИХ ПОГЛЯДІВ ІВАНА ФРАНКА

У статті досліджуються релігійні погляди Івана Франка. Автор відходить від традиційної дихотомії «віруючий – атеїст», як від малопродуктивної в стосунку дослідження релігійних вірувань Франка, і розглядає його релігійність як шкалу. На основі наукових праць та художніх творів Івана Франка, спогадів про нього, інтерпретацій дослідників обґрунтовується близькість його поглядів до агностицизму та філософії любові Людвіга Фейєрбаха. Також розглянуто елементи релігійності Франка, які близькі до протестантизму.

Ключові слова: Іван Франко, агностицизм, філософія любові, релігія, протестантизм.

У франкознавстві тема ставлення Франко до релігії та його віри в Бога є однією з найбільш контроверсійних. Можна знайти чимало свідчень, які витворюють образ Франка, як глибоко віруючої людини, так само ж чимало свідчень, які показують цілком протилежний образ. Не зважаючи на різницю у висновках, більшість авторів, котрі пишуть про погляди Франка мислять в категоріях дихотомії «віра – атеїзм». І ця дихотомія відображає спосіб думання більш характерний для мешканців колишнього Радянського Союзу, а не Івана Франка, котрий був людиною довгого XIX ст. (1789–1914 рр.). У цій статті ми відмовилися від так підходу, як від непродуктивного. Метою цієї статті є відійти від цієї дихотомії та показати третій шлях: агностицизм та філософію любові, які більш вдало характеризують релігійні погляди Франка. Ми використали підхід, який розглядає релігійність як певну шкалу, а не лише два полюси (віруючий – атеїст). І на цій шкалі Франко міг би бути посередині, коливаючись як в один бік, так і в інший. На наш погляд, такий підхід дозволяє краще зрозуміти його релігійність. Очевидно, що всі особливості поглядів Франка на релігію і трансформація цих поглядів в одній статті неможливо передати, тому зупинимося на деяких цікавих інтерпретаціях Франкової релігійності. Цілісних праць, які б виключно зосередилися на питанні Франкової релігійності та були б позбавлені певної тенденційності (що характерно було, зокрема, для праць радянського періоду) поки що бракує. Але деякі окремі проблеми розглянуті збірниках статей, присвячених темі «Франко і релігія». До них зокрема належать «Іван Франко і питання релігії» [1], «Під знаком хреста: франкознавчі студії» [2], «Франкознавчі студії. Випуск 2» [3]. Хоча більшість статей у цих збірниках написані літературознавцями, а не істориками, тому їм часом бракує історичного контексту. Під філософським поглядом розглянута дана проблема в монографії Н. Горбача «Філософські переконання Івана Франка» [4]. Вартою уваги є також стаття релігієзнавців А. Колодного та Л. Филипович «Франко і релігія: до 140-річчя від дня народження і 80-річчя від дня смерті мислителя» [5].

Однією з цікавих інтерпретацій франкових поглядів на релігію є проведення аналогії з німецьким філософом Людвігом Фейєрбахом та його філософією любові до людини, як замінника традиційної релігії [5, с. 31–34]. Франко, відкидаючи трансцендентні аспекти релігії, зосередив свою увагу на любові до людей, служінні народу, боротьбі за справедливість та гідність людей [6]. В інтерпретації поглядів на віру Франка, подібне зміщення акцентів з віри в Бога на практичне втілення християнських засад не є нове. Схожість Франкового світогляду до поглядів Л. Фейєрбаха помітили ще в міжвоєнний період. «Файербахівською релігією матеріалізма» характеризував погляди Франка, зокрема, Євгеній Маланюк [7, с. 305]. Отець Олександр Стефанович також використовував аргумент любові у дискусії про релігійність Франка, що точилася в міжвоєнний період: «Між людьми є ріжні вдачі. Одні виявляють свої почування явно… Другі знов виявляють свої думки не словами, а ділами. А прецінь у творах Франка пробивається така глибока, преданна і правдива християнська любов до найбідніших братів свого народу, про яких здається весь світ

забув і ними не опікується» [8, с. 1]. Це десь перегукується з тим, що писав Франко у статті «Радикали і релігія»: «Релігією називається на тільки віра… До релігії належать також чуття, любов до тої Вищої Істоти і до інших людей, любов до добра і справедливості, а в кінці також добра воля, постанова й самому жити так, щоб наближувати себе й інших до тої Вищої Істоти» [9, с. 268]. Можливо, саме любов і добрі діла, як вияви релігійності, мав на увазі Франко (відповідно до спогадів про нього), кажучи наприкінці свого життя: «я вірив і вірую в Бога не так, як всі. Ой, люди, ви мене не розумієте, й це мене найбільше болить!» [10, с. 780].

Значне місце посідає тема християнської любові у творчості Франка [11, с. 84–92]. Зокрема, у поемі «Смерть Каїна» (1889 р.) людська любов є «джерелом життя», фундаментальною потребою, притаманною природі людини, на якій, так чи інакше, ґрунтуються всі цінності людського буття [12]. Т. Белоброва також звертає увагу на те, що головні герої Франкових поем «Смерть Каїна» та «Страшний суд» обирають некласичний спосіб пізнання, який характеризується релятивністю форм і схем пізнання, відсутністю єдиного критерію оцінки явищ, агностицизмом, ірраціональністю, інтуїтивністю [13, с. 63].

Зауважимо, що для наукових та публіцистичних праць І. Франка упродовж його молодості характерна віра в те, що людський розум та технічний прогрес здатні побудувати щасливе суспільство. У статті «Мислі о еволюції в історії людськості» І. Франко розглядав релігію з типовим для позитивістів підходом: як певний етап в історій людства, який поступово вичерпує себе, і його в подальшому замінить наука: «Затим очевидна річ і те, що коли всі люди на землі дійдуть до того, що будуть мати раз назавсігди до крайної можности забезпечений матеріальний добробут і політичну волю (як се може статися, про те поговоримо далі, тоді наука стане верховним принципом історії, стане добром усіх людей, провідником їх життя, праці і боротьби за існування, а віра, релігія зійде до нуля, т. є. яко складник історичного розвитку перестане існувати» [14, с. 125]. Однак у більш зрілому віці, він переосмислив ці погляди, зокрема в праці «Що таке поступ?» (1903 р.). У ній І. Франко писав, що ані збільшення матеріального багатства, ані науковий прогрес, ані розвиток мистецтва не можуть зробити людину вповні щасливою [15, с. 345]. Лише почуття любові до інших людей, родини, громади, народу може зробити дати людині повноту щастя. І цю любов людина реалізовує діяльно у співжитті у родині, громаді, нації [15, с. 345]. І в цьому Франко близький до протестантизму, в якому, за дослідженнями М. Вебера, ідея праці як способу реалізації свого Божого покликання на землі є однією з ключових основ релігійності [16, с. 69–80].

Паралелі між релігійністю Франка та протестантською релігійністю можна провести і в деяких інших аспектах. В протестантизмі спасіння досягається лише sola fidae (однією вірою) [17, с. 113]. Роль Церкви як посередника між віруючим і Богом є мінімалізована, натомість основна увага зосереджена на внутрішній вірі християнина. І це становить його ключову відмінність від католицизму, де важливе значення мають добрі справи та рятівна місія Католицької Церкви, а відтак дотримання людиною догматів, культу та настанов Церкви є важливими [17, с. 113–114]. Франко подібно до протестантів не визнавав ролі Церкви як посередника між Богом та людиною. Дарія Глібовицька згадувала такий випадок: «Раз було знов таке, що почула я, як Франко міряв кроками покій і заодно повторював «Боже, Боже!». Думала я, що то хто інший, була певна, що він у Борщеві. Виходить, здивовано кажу: «Чому так Бога взиваєте?» – «Ви гадаєте, що я в Бога не вірю? В фарисеїв не вірю» [18, с. 336]. Франко не заперечував також і християнську мораль, як таку, але виступав проти «катехитично-догматично моралі», яку частина духовенства намагається представити як єдино християнську [19, с. 180]. У передмові до своєї поетичної збірки «Мій ізмарагд» (1897 р.) він писав: «Та я певний, що в основі своїй вона (Франкова моральність – примітка автора) далеко більше зближена до моральности всіх тих великих учителів людськості, «ищущих Царствія Божія и правди Єго», ніж колінпопреклонна, поклоннобийна, черствосердна моральність багатьох стовпів церкви, покликаних та непокликаних оборонців релігії» [19, с. 180]. Як бачимо з цих уривків, І. Франка від традиційних виявів релігійності та віри в Бога відштовхувало фарисейство церковнослужителів та клерикалізм. Втім, формально І. Франко ніколи не належав до жодної з протестантських Церков. Але цікавий факт: серед істориків релігії та біблійних критиків, яких читав і чиї праці поширював І. Франко було багато протестантів: Моріс Верн, Едуард Рейс, Генрі Бокль, Давид Штраус). Можливо, це був одним з чинників, що вплинув на таку Франкову релігійність: близьку до протестантизму в своєму раціоналізмі, антиклерикалізмі та наголосі на внутрішній вірі й важливості праці.

Існують згадки і про виважене ставлення І. Франка до теми релігії, і небажання брати активну участь у дискусіях на релігійну тематику. Парох с. Криворівня о. Олексій Волянський згадував, що Франко «своїм примірним поведенням, і то всюди, де б не сходився з людьми, ніколи не порушував теми про віру і церкву, а де хто другий необачно щось такого сказав, він своїм рішучим словом затер немиле враження необачного вислову» [20, с. 695]. Богдан Лепкий також підкреслював виваженість І. Франка в релігійному питанні: «Він зі своєю безбожністю людям в очі не ліз. Навпаки,

шанував те, в що інші вірили» [21, с. 317]. У газеті «Неділя» був опублікований уривок зі спогадів о. Волянського, в якому розповідається про одну з розмов, що відбувалася в нього вдома: «Розмова зійшла на Бога, на смерть і вічність. Сипалися такі атеїстичні погляди, що мені, священикові, аж було прикро. А це ж були мої гості. Врешті дискусія урвалася і всі обличчя повернулися мовчки до Франка, ніби питаючи його вічми, що він скаже. А Франко помовчав цілу дискусію. Він не брав участи. Та й каже: «Ій, панове! Що про то говорити! Що ми про те все знаємо?» Устав і пішов. Усім було страшно несмачно, ніби їх водою холодною обляли» [22, с. 6].

Неодноразові приклади Франкового сумніву щодо можливості пізнання Бога, доведення його існування чи не існування, дають підставу розглядати його погляди не як атеїстичні, а як агностичні. Сам Франко, боронячи Чарльза Дарвіна від несправедливих закидів в атеїзмі, називав його «аґностиком, що по свойому був чоловік глибоко релігійний» і дає таке визначення агностицизму – «в новітній анґлійській фільософії напрямок споріднений з так званим трансцидентальним ідеалізмом (Неокантіянізм), що займається лише тим, що можна нашим розумом певно поняти, а навпаки виключає з обсягу фільософії все те, що є непонятне (на примір: остання причина річий, бутє і суть Бога і т.п.). Так отже Аґностицизм ріжниться від Атеїзму (безбожність) тим, що не заперечує божества, але заявляє, що нічого не може про се нічого знати» [23, с. 22]. Це визначення, яким Франко характеризував погляди Дарвіна, певною мірою стосується і самого Франка. Він звик довіряти лише емпірично перевіреним фактам, а про Бога воліє казати: «Ій, панове! Що про то говорити! Що ми про те все знаємо?» [22, с. 6]. Про це писав і Дмитро Козій: «Любов до людини – це був постулат Франкової етики. До питань же метафізичних він займав стисло позитивістичне становище, чудово з'ясоване в словах «не високо мудруй», «не бажай ти умом понад світом кружить» [24, с. 403]. На його думку, відмежування моралі та етики від метафізики та релігійного догматизму в Франка було наслідком тенденцій його епохи, з властивою їй позитивістською філософією [24, с. 403].

Отже, тема релігії в житті І. Франка є досить суперечливою. Втім, можна ствердити, що зарахування Івана Франка до атеїстів чи глибоко віруючих є доволі спрощеним баченням. І. Франка можна назвати віруючим, але не за традиційним шаблоном. Любов та праця для людей були насамперед втіленням віри І.Франка. У цьому аспекті І. Франко нагадував Л. Фейєрбаха з його релігією любові як замінника традиційної релігії. Однак, метафізичні і трансцендентні аспекти християнства І. Франко волів уникати. Це дає підстави трактувати його як агностика: людини, яка не заперечує існування Бога, але так само вважає неможливим довести Його існування. І в цьому агностицизмі він коливався то в бік віри, то в бік атеїзму. Від християнської віри (в традиційному розумінні цього слова) І. Франка відштовхувало негативні приклади священиків та надмірне втручання Церкви в суспільні справи. На наш погляд, його релігійність ближча до ідеалів деяких протестантських течій, у яких акцентується увага на праці як життєвому покликанні, важливості внутрішньої віри, зменшенні або нівеляції ролі посередників (Церкви і священиків) у процесі спілкування з Богом та можливості спасіння душі без їх допомоги. Вважаємо, що такі прояви релігійності І. Франка виникли у нього під впливом читання біблійної критики, більшість авторів якої належали саме до протестантських течій.

Список використаних джерел

1. Іван Франко і питання релігії: збірник наукових праць / [Баган О.] – Дрогобич: Бескид, 2004. – 269 с. 2. Бондар Л. Під знаком хреста: франкознавчі студії / Л. Бондар. – Львів: Вид. центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2008. – Серія «Франкознавчі студії», вип. 4. – 224 с. 3. Франкознавчі студії / [Пшеничний Є., Войтюк А., Винницький В. та ін.]. – Дрогобич: Вимір, 2002. – Випуск 2. – 411 с. 4. Горбач Н. Філософські переконання Івана Франка / Н. Горбач. – Львів: Каменяр, 2006. – 112 с. 5. Колодний А. Франко і релігія: до 140-річчя від дня народження і 80-річчя від дня смерті мислителя / А. Колодний, Л. Филипович // Людина і світ. – 1996. – № 8. – С. 31–34. 6. Новікова К. Релігія і народна ідея. Думки Івана Франка [Електронний ресурс]. / К. Новікова. – Режим доступу: http://risu.org.ua/ua/index/monitoring/society_digest/41897/ 7. Маланюк Є. В пазурах раціоналізму (до трагедії Франка) / Є. Маланюк // Іван Франко у критиці: західноукраїнська рецепція 20–30-х років XX ст. / [М. Ільницький]. – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2010. – С. 304–308. 8. Стефанович О. В обороні пам'яти Франка / О. Стефанович // Діло. – 24 червня 1932. – Ч. 137. – С. 1. 9. Франко І. Радикали і релігія / І. Франко // Іван Франко. Зібрання Творів у 50-ти томах. Т. 45. – Київ: Наукова думка, 1986. – С. 268–271. 10. Моджейовська-Гончарова З. Спогад про Івана Франка / З. Моджейовська-Гончарова // Спогади про І. Франка / Видання 2-ге, доповнене, перероблене / [М. Гнатюк]. – Львів: Каменяр, 2011. – С. 780–781. 11. Руснак І. Архетип християнської любові в поезії Івана Франка / І. Руснак // Франкознавчі студії / [Пшеничний Є., Войтюк А., Винницький В. та ін.]. – Дрогобич, 2002. – Випуск другий. – С. 84–92. 12. Шморгун О. Атеїстично-гуманістичні виміри творчості І. Франка, Лесі Українки та В. Винниченка: модерно-екзистенційний дискурс [Електронний ресурс] / О. Шморгун. – Режим доступу: http://www.info-library.com.ua/books-text-11453.html. 13. Белоброва Т. Еволюція естетичних домінант в автопсихологічномудискурсі Івана Франка / Т. Белоброва // Наукові записки НТПУ. Серія: Літературознавство / [М. Ткачук]. – Тернопіль: ТНПУ, 2010. – Вип. 29. – С. 51–

63. 14. Франко І. Мислі о еволюції в історії людськості / І. Франко / І. Франко // Іван Франко. Зібрання творів у п'ятдесяти томах. Т. 45. – С. 76–139. 15. Франко І. Що таке поступ? / І. Франко // Іван Франко. Зібрання Творів у 50-ти томах. Т. 45. – Київ: Наукова думка, 1986. – С. 300–348. 16. Вебер М. Протестантська етика та дух капіталізму / М. Вебер. – Київ: Основи, 1994. – 261 с. 17. Ігнатьєва О. Віросповідна сутність протестантизму як предмет релігієзнавчого дослідження / О. Ігнатьєва // Вісник Черкаського університету. Серія «Філософія». – Вип. 154. – Черкаси: Вид. відділ ЧНУ, 2009. – С. 113–114. 18. Глібовицька Д. Зі спогадів про Івана Франка / Д. Глібовицька // Спогади про Івана Франка. Видання 2-ге, доповнене, перероблене / [М. Гнатюк]. – Львів: Каменяр, 2011. – С. 333–336. 19. Франко І. Мій ізмарагд. Передмова / І. Франко // Іван Франко. Зібрання творів у п'ятдесяти томах. Т. 2. – С. 179–181. 20. Волянський О. Мої спомини про Івана Франка / О. Волянський //Спогади про Івана Франка/ Видання 2-ге, доповнене, перероблене / [М. Гнатюк]. – Львів: Каменяр, 2011. – С. 690–700. 21. Лепкий Б. Іван Франко / Б. Лепкий // Спогади про Івана Франка. Видання 2-ге, доповнене, перероблене / [М. Гнатюк]. – Львів: Каменяр, 2011. – С. 306–332. 22. А.К. Фрагменти з його життя / А. К. // Неділя. – 28 травня 1933. – Ч. 20. – С. 6. 23. Франко І. Біблійне оповіданнє про Сотвореннє Сьвіта в світлі науки / І. Франко. – Вінніпеґ, 1918. – 118 с. 24. Козій Д. Франкові моралістичні поезії на старій основі / Д. Козій // Іван Франко у критиці: західноукраїнська рецепція 20–30-х років XX ст. / [М. Ільницький].– Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2010. – С. 397–405.

Игорь Медвидь

«Я ВЕРИЛ И ВЕРУЮ В БОГА НЕ ТАК, КАК ВСЕ»: НЕКОТОРЫЕ ОСОБЕННОСТИ РЕЛИГИОЗНЫХ ВЗГЛЯДОВ ИВАНА ФРАНКА

В статье исследуются религиозные взгляды Ивана Франка. Автор отказывается от традиционной дихотомии «верующий – атеист», как от непродуктивной в случае Франка, и рассматривает его религиозность как шкалу. На основе научных трудов и художественных сочинений Ивана Франка, воспоминаний о нем, интерпретаций исследователей обосновывается близость его взглядов к агностицизму и философии любви Людвига Фейербаха. Также рассмотрено элементы религиозности Франка, которые близки к протестантизму.

Ключевые слова: Иван Франко, агностицизм, философия любви, религия, протестантизм.

Igor Medvid

«I BELIEVED AND BELIEVE IN GOD NOT LIKE OTHERS»: SOME PECULIARITIES OF IVAN FRANKO'S RELIGIOUS VIEWS

The article analyzes religious views of Ivan Franko. The author refuses to use a traditional dichotomy «Religious – Atheist» as a not efficient one in Franko's case. Instead of that the author regards religious beliefs of Franko as a scale. The article is based on Franko's scholarly papers and literary writings, as well memoirs on him and interpretations made by other scholars. The main conclusion is that Franko's religious views were similar to the agnosticism and Ludwig Feuerbach's philosophy of love. The elements of Franko's religiosity which are close to Protestantism are also regarded.

Key words: Ivan Franko, agnosticism, philosophy of love, religion, Protestantism.